

[0140]

ALDFRYSK *ELFERES*

De kâsten fan Wininge, dy't yn dit nûmer yn forbân mei de haednamme *morselsa* op 't aljemint kamen, biwarje jit in twadde wurd, dat yn 'e biesteande âldfryske wurdboeken mist en - better net to witten - ek nearne oars yn ús midsieuske boarnen foun wurdt. Ear 't wy ús bitinken dêr oer sizze sille, is it perfoarst nedich en lit de lêzer sjen, hoe't it mei de oare wurden yn 'e tekst gearhinget. It giet dêr ntl. oer "âlde brieven", dy't fannijs skreaun en

bisegele wurde moatte, sagau't in rjochter in nij segel ta syn foldwaen hat: *alle alda breff der vppa erdada jouwen se tho vrnijane mit nya schrifta ende mitha nya segele binna twam monden fon ther dey ther dit nye insehgel vnder syne hilde brocht se / der efter alle da alda breff fallich elferes ende oncreftich* ¹).

As wy bisykje om dizze kêst oer to setten en it ûnbikende wurd yn earsten efkes stean litte, dan krije wy sa likernôch it neikommende: „Alle âlde brieven, dy't fanwegen eardere bisluten útgien binne, moatte fornijd wurde mei nij skrift en mei it nije segel binnen twa moanne fan 'e dei ôf rekkene, dat dit nije segel him [d.i. de rjochter] tabitroud is; dêrnei (sille) alle âlde brieven forfallen, *elferes* en ûnjildich (wêze)“.

It docht dus bliken, dat it riedselige *elferes* diel útmakket fan in trits, dy't op 'e neatigens fan biskate amtlike stikken slacht. Nou is it yn 'e styl fan ús âldfryske wetten en oarkonden withoefaek sa, dat de bitsjuttingen fan de wurden, dy't meiinoar ta in trijeslach forboun wurde, inoarren net sa fier ûntrinne, ja bytiden sels folslein gelyk binne. Sokke min ofte mear tautologyske útdrukkings tsjinje inkeld en allinne om it bigryp to forsterkjen en mear klam to jaen. Om't *fallich* 'forfallen' [= mnl. mnd. *vellich*, mhd. *vellec*, *vellic*] en *oncreftich* 'ûnjildich' [= mnl. *oncrachtich*, *oncrechtich*, *oncreftich*; mnd. *unkreftich*, *unkrechtich*; mhd. *unkreftec*] sahwat op deselde streek steane, leit it yn 'e reden, de bitsjutting fan it dêrtusken skoude *elferes* yn deselde rjochting to sykjen.

Nei in bulte gesneup soe ik dit alderseldsumste eigenskipswurd, hwat de ôflieding oangiet, mei mnd. *elveren*, *alveren*, *elwêr*, *ēlewêr(en)*, *alwer* ²) `dwaes, sljocht, sinleas, ûnnoazel', mhd. *alwære* ³) 'ûnnoazel, sljocht, neat wurdich', nhd. *albern* ⁴) 'ûnnoazel, dom, dwaes, mâl, healwiis' forbine wolle. Foar de fierdere skiednis fan dat adjektyf folstean ik mei in forwizing nei it *Etym. Wb. der deutschen Sprache* fan Kluge-Götze ⁴). Is de útliz hjirboppe goed, dan moat it bigjinlûd fan *elferes* út in âldere *a* ûntstien wêze, krekt lyk as yn it Middelleechdútsk, dêr't foarmen mei *a* en *e* njonkeninoar foarkomme. Fierders sjogge wy troch forliking mei de bisibbe foarmen yn it oanswettende Mnd., dat it âldfryske *elferes* < **alveres* oan 'e ein in bywurdlike útgong *-es* hat, dy't yn wêzen in bistjurre twadde fal is. In gelikense foarming hawwe fan datoangeande: *efkes* `oars', *elles* `oars', *ênes* `ienris', *ivenes* `gelyk', *ôtheres* `oars', *mênes* `falsk', *unskeldiges* 'ûnskuldich', *thweres* `dwers' ⁵). De middelheechdútske wjergera ha wy by einsluten it measte hâld oan foar de bitsjutting, hwant de omskriuwing 'wertlos', dy't it wurdboek fan Lexer foar *alwære* opjowt, past treflik yn 'e tekst fan 'e Wininger kêsten. Dat sadwaende moat neffens my de lêste rigel fan it oanhelle foarskrift sà forstien wurde: „dêrnei sille alle âlde brieven forfallen, sûnder wearde en neatich wêze“.

W.J. Buma.

- 1) Sjoch foar de tekst: P. Gerbenzon, Codex Furmerius, „De Vrije Fries“, dl. 39, 1948, s. 89.
- 2) A. Lasch-C. Borchling, Mittelniederdeutsches Handwörterbuch, 1928 e.f., spj. 65 (*alver*, *alwer*), 528 (*ēlewêr(en)*), 530 (*elveren*), 531 (*elwêr*).
- 3) M. Lexer, Mittelhochdeutsches Taschenwörterbuch, 28. Aufl., 1956, s. 4.
- 4) F. Kluge-A. Götze, Etym. Wb der deutschen Sprache, 17. Aufl., 1957, s. 12.
- 5) W. L. van Helten, Altostfriesische Grammatik, 1890, §230.

JITRIS ALDFRYSK *ELFERES*

De ôflieding fan it wurd *elferes*, dy't yn it lêste nûmer fan *Us Wurk* (jg. 8, nû. 3) fan prof. Buma foarslein waerd, hat, hwat de lûding oanbilanget, in swierrichheit yn, hwerom't syn oplossing my net oan wol.

Sûnder mis - en yn dit stik binne wy fan itselde bitinken - hawwe wy hjir to krijen mei in oarspronklike namwurdlike gearsetting mei in bywurdlike twadde fals-útgong. In biswier is lykwols, dat de middelleechdútske, middelheechdútske en nijheechdútske ¹⁾ foarmen, dêr't prof. Buma it âldfryske wurd mei forbynt - en dêr't wy hwat tichter by hûs it ier-nij Nederlânske en yn 'e tongslaggen jit fuortlibjende *alwarig*, middelned. *al(u)wer* [Franck-v. Wijk 1912 ûnder *meewarig* en Index *b*] oan tafoegje kinne - yn it twadde wurdlid dúdlik yn harren komôf op in *w* wize, dêr't wy yn it Aldfrysk *v* (of *u*), *w* (of *uu*) ²⁾ foar forwachtsje soene, mar grif gjin stavering mei *f* (forl. Steller, *Abriss* § 27).

De fraech komt nou yn jin op, oft der net in oare útliz mûglik is, dêr't dat biswier net foar jildt.

De âldfryske *f*-stavering wiist troch de bank tobek op (1) in germaenske *f* of (2) op in germaenske *f̄*, en it twadde lid fan it âldfryske wurd kin sûnder biswier forboun wurde mei it âldfryske ûnsidige haedwurd *fêre* 'Vorteil, Nutzen' (sj. Holthausen, *Altfries. Wb.* 26), dat op 'en neisten oan âldsaks. *gifôri* 'Nutzen, Bequemlichkeit' (sj. Holthausen, *Altsächs. Wb.* 22) bisibbe is en

1) Hwat nhd. *-lb-* út *-lw-* oangiet, forlykje Kluge-Götze (ûnder *albern*) û.o. nhd. *Schwalbe* (= ndl. *zwaluw*, ing. *swallow*).

2) Lyk as bikend wêze sil, waerden *u* en *v* by âlds yn 'e stavering net ûnderskaet; forl. dêrby in namme as *double u* yn it Ingelsk foar *w*.

sadwaende oan it bigjin in germ. *f* en fierders in âldfryske *ê* út *ô* + umlaut hat. Foar *el-* fan it foarste wurdlied is neffens my mar ien forklearring: men kin it lykslaen mei *el-* út *alja-* (sa jitte yn it Goatysk), dat yn 'e measte germaenske spraken noch fuortlibbet yn inkelde wurden, lyk as frysk *el(l)inde*, ndl. *elders*, *ellende*; ingelsk *else*, en fan bitsjutting dúdliker yn de âldere taelskiften, dêr't wy njonken âldfrysk *elkor* 'oars' (= âlding., middeling. *elcor*), âldfrysk *el(i)lend* 'frjemd lân', *el(le)lendich* 'útlânsk, frjemd; biroerd, ellindich' bygelyks sette kinne âlding.-ming. *elreordi(g)* 'speaking a strange language; barbarous'; ming. *el(i)heued* 'changed in („hew" ¹) or) colour; pale' (sj. Kuhn-Kurath, Meng. Dict.). Dêrneffens soe âldfrysk *elfêres* dus fan âlds sokssahwat bitsjutte as: 'yn oarmans foardiel, fan oar nut, earne oars fan nut' en dêr is de bitsjutting fan it plak, dat prof. Buma oanhellet, rjochtstreeks út *ôf* to nimmen, nml. 'hjr net fan nut of bilang, neatich'. In soartgelikense bitsjuttingsoergong (mei forbysûndering yn subjektive sin) fine wy nammers yn dizze wurdkloft ek by 'ellindich' en it boppe oanhelle âlding.-ming. eigenskipswurd *elreori(g)*.

Leeds, de 30ste fan slachtmoanne 1959.

Drs. H.E. Kijlstra.

STRIIDPETEAR OER *ELFERES*

Yn it foarôfgeande stikje neamt Drs. Kijlstra de *f* fan *elferes* in biswier tsjin de ôflieding, dy't ik langlêsten yn dit blêd útsteld haw. Ik soe yn hwat er úthâldt meigean kinne, as wy mei in âldfryske boarne to meitsjen hiene, dy't yn it stik fan 'e stavering suver oan 'e lever wie. Mar dat moat net skimerje. De oerlevere Wininger kêsten waerden yn 'e 15de of 16de ieu delskreaun, doe't it der op it staveringsmêd to uzes need hinne lei. As wy it ôfskrift fan Furmerius mei sin neigean, dan docht it bliken, dat it fan jongere skriuwwizen optilt, forlykje:

1. fordûbeling fan it lange lûd yn : *breef, deer, een, eer, needmond, oppenbeer*;
2. it gebrûk fan *e* as langteteken yn : *daedslagen, naet, raef, vnduaen; noech*;
3. it greate tal *y*-staveringen, b.g.: *allerlyckum, andrya, bynomada, byriuchta, byschrewen, bysend, byslutane, byswerren, bythanck, bytyuthe, dey, dy, dyo, fynden, hy, makyane, nya, rycke, syne, thy, wycken, wytha* (= with tha), *wytschipe* ensfh. ;
4. *gh* ynsté fan: *g*: *bettringha, claghe, deghem, ghonghe, Helgha, inseghelad, lathingha, moghe, omghan, opbrengha, thinghe*;
5. *th* foar *t*: *montha, sletthem, thema, thiuch, tho, thy*;
6. *ck* foar *k*: *allerlicke, allerlyckum, bythanck, mackyane, onthanck, rycke, secka, secke, wycken*;
7. *sch* foar *sk*: *byschrewen, schada, schata, schel, schil, schillet, schrifta, wytschipe*;

1) *Hew* is hjoeddedei suver alhiel forkrongen fan de neffens it komôf forkearde stavering *hue*.

8. oergong fan *th* yn *d* yn swakbiklamme wurdsjes: *da, dat, dem, dene, denne, der, derma, dermethe, des, dit, dy, dyn, dyo*; dêrnjonken noch inkeldris: *tha, ther, thera, thy*;

9. *th* > *t* oan it bigjin fan in wurd: *tredda* en oan 'e ein: *mit*;

10. *v* foar *w* yn *veder* < *wither* `tsjin`;

11. *z* ynsté fan *s*: *alzo, leze, ze* nêst *also, so* en *se*;

12. bjusterbaerlike staveringen lyk as *adthem* (njonken *atthem*).

Dy't dit hear oersjocht, sil ta it bislút komme, dat men yn sa'n tekst foar de wurdskiednis net op de *f* fan *elferes* to seil gean kin. De forwizing nei Steller syn *Abriss* § 27 snijt dan ek gjin hout, om't yn soksoarte lette skriften *f*, *v* en *w* gauris trochinoar brûkt wurde. Datselde forskynsel sjogge wy nammers al yn âldeastfryske boarnen ¹⁾, dy't bygelyks *wife* (foar *wiue, wiwe*) skriuwe [De Haan, Hetteema, Fiv. Landr. 50, 15] of *redgefan* (ynsté fan *redgeuan, rediewan*) [Fries. Rq. 329,2 = Hoekstra, Huns. Cod. XXIII, 59 (s. 107)] of *ofe* (yn pleats fan *oue*) [Fries. Rq. 86,31 = Hoekstra, Huns. Cod. XI, 92 (s. 78)]. Foarbylden fan 'e forwikseling fan *w* en *f* biskikke ús de Aldfryske houlikstaspraken fan 1445, dy't û.o. *waders, wier, woergaderet, wrou* en *wruchtick* foar *faders, fier, forgaderet, frou* en *fruchtich* hawwe. Sokke staveringen wize dúdlikernôch út, dat der al yn 'e 15de ieu neat mear fan oarder of regel yn it brûken fan *f*, *v* en *w* to bikennen wie. Nimt men dat yn bitinken, dan kin der neat mear tsjin wêze, om âldfrysk *elferes* út sa'n griemmanke tekst mei middelleechdútsk *elveren, alveren* to forbinen.

Mei de ôflieding, dy't Drs. Kylstra sels bipleitet, is de bitsjutting stridich, dêr't wy neffens him fan útgean moatte. Hwa't *elferes* ommers mei `yn oarmans foardiel, fan oar nut' omskriuwt, moat tinkt my in hiele gisel meitsje, as er krekt de tsjinoerstelde bitsjutting `hjir net fan nut, neatich' biwiizgje wol.

Gearfetsjend soe ik sizze wolle, dat de skriuwwize *f* ynsté fan *v* (*w*) yn in let ôfskrift mei in gearmjuksel fan staveringen by my net swier weacht, wylst de bitsjuttingsoergong, dy't Drs. Kijlstra oannimt (âl fan nut > nèt fan nut) syn ôflieding wol o sa faei makket.

Binne der ûnder ús lêzers ek oaren, dy't har ljocht ris oer it seldsume en nijsgjirrige *elferes* skine litte kinne?

W.J. Buma.

1) Forlykje W.L. v. Helten, Altostfriesische Grammatik, 1890, § 114a.

ELFERES OF *ELWERES?

Yn *Us Wurk* VIII, s. 83 e.f. fordigenet Prof. Buma syn ôflieding fan it wurd hjirboppe tsjin it biswier, dat ik yn datselde nûmer bybrocht haw. Nou binne wy mei de Wynzer kâsten, dêr't it mar ienris oerlevere wurd yn stiet, allinne bikend troch in let ôfskrift fan Furmerius. „Om't yn soksoarte lette skriften *f*, *v* en *w* gauris trochinoar brûkt wurde", kin Prof. B. net yn myn útliz meigean.

It is saek, dat wy *tael* en *stavering* goed útinoar hâlde. It trochinoarbrûken fan dy trije letters yn hânskriften is binammen in kwestje fan stavering. De niisneamde forwikseling as bleate staveringskwestje sil ik strakaensen fierder op yngean. Hwat nou alderearst de tael oanbilanget, is yn it Nijfrysk it bigjinlûd fan b.g. *fisk*, *faem* en (yn gearsettingen) (*hús*)*frou* mei âlde /f-/, dy't neffens my ek yn *elferes* oannommen wurde moat, noch altiten dúdlik to ûnderskieden fan dat yn b.g. *wier*, *wis* en (*heal*) *wei*, en wy hawwe gjin reden om to ûnderstel-

len, dat soks yn in Fryske tongslach ea oars west hat. Wol men dêrom fêsthâlde oan in etymology, dy't ús wurd forbynt mei middelleechdútsk *alwer* (dat sûnder mis âlde /w-/ hat, forl. ek Hollânsk *alwarig*), dan moat men wol ta it bislút komme, dat de *f* yn *elferes* allinne in (mis)staving fan /w-/ wêze kin. Fan gefolgen soene wy dan winliken to dwaen hawwe mei **elweres*, en dy foarm soe bygelyks as trefwurd yn in etymologysk wurdboek opnommen wurde moatte ¹⁾.

Jowt de âldfryske staving, sels yn lette hânskriften, ús lykwols it rjocht om soks oan to nimmen? Fan de jongere staveringen yn it Furmerius-hs., dy't Prof. B. op it oanhelle plak yn tolve punten gearfettet, is it meastepart likegoed lette middelleechdútske en middelnederlânske skriften eigen. De forwikseling fan *t* en *th*, forlykje syn punten 5 en 9, is mear in bisûnderheit fan it Frysk, dy't taskreaun wurde moat oan it gearfallen fan /th-/ en /t-/, dat doe yn 'e tael syn bislach krige hie. Punt 10 (*v* foar *w* yn *veder* < *wither* `tsjin') bringt ús by it *elferes*-fraechstik net fierder en jowt ek gjin nijs; sjoch myn forwizing nei Steller, *Abriss* § 27: „Der halbvocal *w*, ist in den afrs. texten durch *w*, *uu*, *uw*, *v*, *u* vertreten". Soksoarte staveringen komme b.g. al yn it Brokmerbrief út it bigjin fan 'e 14de ieu en ek oars wol yn iere skriften foar. De *f*-staveringen (foar /v-/) dy't Prof. B. út âldeastfryske boarnen op 't aljemint bringt (*wife*, *redgefan*, *ofe*), fine wy yn it oanswettende Middelleechdútsk werom, forl. A. Lasch, *Mnd. Gramm.* § 288: „Gelegentlich bezeichnet *f* den stimmhaften laut: *erfe*, *sunnafende* (Anhalt); *lefen*, *erfen*, *vorgeschrefen* (Halberstadt, 1390)" ¹⁾.

Hwat de forwikseling fan *w*- en *f*- yn 'e staving oangiet, jowt Prof. B. in stikmannich foarbylden fan it tsjinoerstelde fan wat er foar *elferes* oannimt, to witten *w*- foar etymologyske /f-/ yn *waders*, *wier*, *woergaderet*, *wrou*, *wruchtick* ynsté fan *faders*, *fier* ensfh. Dy foarmen wurde foun yn in hânskrift, dat, út in each fan staving bisjoen, sels yn it Aldfrysk, dêr't it mei de skriuwwize net sa nau hipte, fan dat oangeande allinne stiet, ntl. yn 'e Aldfryske Houlikstaspraken, skreaun fan immen, dy't himsels neamt *bernardus rordahusim [qui] temporis tunc visitans hildensim sub anno domini 1445*. Prof. B. hat sa freonlik west om my dat to skriuwen, doe't ik der op út woe, dat dy skriuwer foar 't neist in net-Fries wie. Dat komt dus net goed: de man wie út it Fryske doarp Roardhuzum fandinne. Mar ik freegje dochs by mysels, hoelang't er al net yn it platdútske Hildesheim en mûlk earder ek noch op oare plakken yn it Leechdútske gebiet wenne hie. Hwant *w*- ynsté fan /f-/ - yn it Mnd. oan it wurdbigjin ek faken as *v* skreaun - wiist dúdlik nei Leechdútske kontreijen, forlykje A. Lasch, *Mnd. Gramm.* § 290: „*w* tritt öfter für *v* ein"; fan it omkearde (*v* foar *w*) seit hja, dat it ek to finen is „im anlaut, besonders aber in flüchtigen schriftstücken oder bei ungeübten schreibern" (§ 291). In fiergeande grafyske bitizing dus nei mnd. foarbyld, mei skreaune *w*, oer *v*, foar - alteast yn 'e anlaut - sprutsene /f-/. Al hoe great dy bitizing doe wie, wy hawwe dochs net ien foarbyld, yn it Middelleechdútsk net en yn it Aldfrysk net, dêr't *f* foar in etymologyske /w-/ stiet. Sa meije wy wol oannimme, dat ûnder de *f*-staving

1) Yn *elferes* moat grif net /v-/ lêzen wurde, om't it wurd dúdlikernôch in gearstalling is en /v-/, ek oan it bigjin fan it twadde gearstallende diel, sawol yn it Ald- as yn it Nijfrysk net foarkomt, forlykje *húsfrou*, *stokfisk*, *oanfierder* ensfh. mei de *f* fan *frou*, *fisk*, *fiere*.

fan *elferes* net in âlde /w-/ biskûlgiet, en soks hâldt in ôfwizing fan Prof. B. syn wurdôflieding yn.

Ik achtsje mysels dêrom forantwurde en wol noch efkes op myn eigen etymology delkomme. Prof. B. hat biswieren tsjin myn forklearring fan 'e bitsjutting fan *elferes*, dat, lyk as oan it forbân fan 'e tekst bliken docht, mei 'neatich, sûnder wearde' werjown wurde moat. In bitsjuttingsoergong *earne oars fan nut > hjir fan gjin nut of wearde > sunder wearde* liket my ek nou noch net in great biswier ta, binammen net om't de wurdgearstalling, ôfsjoen fan 'e gearstallende dielen, op it stik fan 'e bitsjutting yn 'e tael syn eigen wegen giet.

Leeds, selle 1960.

H.E. Kijlstra.

Neiskrift: De boppesteande ôflieding fan *elferes* hat wierliken de pré, hwat de forklearring fan de *f* oangiet, lyk as ik al earder trochskimerje litten haw. Fanwegen it neikommende, dat ik yn in stikmannich punten gearfetsje sil, stean ik lykwols noch hwat twivelich foar Drs. Kijlstra syn hiele útliz oer:

1. it feit, dat it Middelleechddútsk *f*-staveringen (lyk as yn it âldeastfryske *wife, redgefan, ofe*) ek hiem hat, hâldt noch net yn, dat wy yn *elferes* net mei itselde forskynsel to krijen hawwe;

2. myn achte bistrider is der mis mei, as er leaut, dat *w* ynsté fan *f* yn *waders, wier, woergaderet, wrou, wruchtick*, allinne mar foar in eigenaerdichheit fan Bernhardus fan Roardhuzum, de skriuwer fan 'e Aldfryske Houlikstaspraken, oanmurken wurde moat. Us oarkonden tille op fan sokke staveringen, forlykje *waders* I, 443,24 [1499] 'fan 'e heit'; *waelicant* II, 227,13 [1508] 'falikant'; *walscheed* II, 32,17 [1452] 'falskens'; *wanghenscypp* II, 27,21 [1449] 'finzenskip'; *wardban* I, 259 dorso [1475] 'ferdban'; *westicheit* II, 300,16 [1520] 'fêstichheit'; *wijffhondert* II, 282, 25 [1517] 'fiifhûndert'; *wogheden* I, 367,4 [1489] 'fâden'; *wolmachtighe* II, 223, 4 [1497] 'folmachtige'; *woersijchtighe* II, 333,3 [1526] '(foarsichtige), foarútsjende'; *worscreuen* III, 44,60 [1529] '(foarskreaun), boppeneamd'; *worband* II, 48,11 [1461] 'forboun'; *worbieda* II, 32,15 [1452] 'forbiede'; *woerdreven* I, 99,91 [1447] 'fordreaun'; *woerfaelle* II, 377,32 [1544] 'forfalle'; *to worfolghien* II, 48,18 [1461] 'to forfolgjen'; *worgaedert* II, 46,3 [1460] 'forgearre'; *worietten* I, 320,29 [1482] 'forgetten'; *woercapit* I, 115,2 [1450] 'forkoft'; *worclaeringe* II, 67,111 [1466] 'forklearring'; *worlern* II, 46,80 [1460] 'forlern'; *ty worlickyen* II, 90,48 [1480] '(to forlykjen), to bisljochtsjen'; *woertmeer* I, 236,27 [1473] 'fierders'; *wrentlijck* I, 84,10 [1441] 'freonlik'; *Wriesland* II, 41,67 [1456] 'Fryslân'. Dy skriuwwise mei dan faeks ûnder ynfloed fan it Mnd. opkommen wêze, dochs bisterket dy my yn it bitinken, dat *f, v* en *w* yn 'e 15de ieu al to uzes trochinoar mjukse waerden;

3. it bliuwt wol in bytsje nuver, dat it wurd *elferes*, alteast neffens de ôflieding fan Drs. Kijlstra, gjin sibben yn 'e oanbuorjende Germaenske spraken hat, mar allinne ta it Frysk biheind is;

4. de bitsjuttingsoergong, sa't Drs. K. dy oannimt, lit him wol bigripe, mar kin de skealjen net nei de iene of oare kant trochslaen litte.

Al binne noch net alle tûkelteammen opromme, ik wol it dochs mar op *elfêres* as in gearsetting fan *el + fêre +* bywurdlike *s* hâlde, en ik tankje myn lânsman yn Ingelân foar alle war, dy't er dien hat, om ta in útdragene saek to kommen! W.J. Buma.